

VILÁG- TÖRTÉNET

15. (47.) évfolyam 2025. 2.

A HUN-REN BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

- **LÁSZLÓ SZABOLCS**
A KODÁLY-MÓDSZER NEMZETKÖZI INDULÁSA
- **KASZÁS VERONIKA**
MAGYARORSZÁG ÉS AZ ENSZ MENEKÜLTÜGYI
FŐBIZTOSSÁGÁNAK EGYÜTTMŰKÖDÉSE
A RENDSZERVÁLTOZÁS ÉVEIBEN
- **SZENTE-VARGA MÓNICA**
MAGYAROK AZ ENSZ NICARAGUAI VÁLASZTÁSI
MEGFIGYELŐI MISSZIÓJÁBAN
- **LAKATOS ISTVÁN**
AZ EMBERI JOGOK HELYZETE MAGYARORSZÁGON
A KÁDÁR-KORSZAK ELSŐ ÉVTIZEDÉBEN
- **J. NAGY LÁSZLÓ**
ALBERT CAMUS, MAGYARORSZÁG ÉS AZ ALGÉRIAI HÁBORÚ
1956-BAN
- **SZEMLE**
PAPP REGINA, PALOTÁS ZSOLT, GREGOSITS GÁBOR,
BENE KRISZTIÁN ÍRÁSAI

VILÁGTÖRTÉNET
A HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézetének folyóirata

Szerkesztők
Skorka Renáta (főszerkesztő)
Bíró László, Martí Tibor, Vámos Péter
(szerkesztők)

Szerkesztőbizottság
Glatz Ferenc (elnök), Borhi László, Erdődy Gábor,
Fischer Ferenc, Fodor Pál, Klaniczay Gábor,
Lovaš Eldina, Majoros István, Mihalik Béla Vilmos,
Pók Attila, Poór János

TARTALOM

Az együttműködés színterei. Magyarország és az ENSZ szervezetei (Kecskés D. Gusztáv)	173
<i>Tanulmányok</i>	
László Szabolcs: A Kodály-módszer nemzetközi indulása. A Zenei Nevelés Nemzetközi Társasága és az államszocialista magyar zeneoktatás az 1960-as években	177
Kaszás Veronika: Magyarország és az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságának együttműködése a rendszerváltozás éveiben	201
Szente-Varga Mónika: Magyarok az ENSZ nicaraguai választási megfigyelői missziójában	223
Lakatos István: Az emberi jogok helyzete Magyarországon a Kádár-korszak első évtizedében. Nemzetközi emberi jogi normák – belpolitikai számítások	239
J. Nagy László: Albert Camus, Magyarország és az algériai háború 1956-ban	267
<i>Műhely</i>	
Zsemlye János Konstantin: Egy különleges intézmény I. Péter cár országában. A Külügyi Utazó Kancellária a külpolitikai ügyek oroszországi intézésének gyakorlatában	283
<i>Szemle</i>	
Élő holtak (Papp Regina)	299
Abszolutizmus mint kockázatkezelés (Palotás Zsolt)	303
Magyar–latin-amerikai kapcsolatok a hidegháború elején (Gregosits Gábor)	308
A Francia Idegenlégió leghíresebb magyar altisztjei (Bene Krisztián)	311

Jelen számunkat Kecskés D. Gusztáv, Balogh Lídia és Germuska Pál szerkesztette

Egy különleges intézmény I. Péter cár országában

A Külügyi Utazó Kancellária a külpolitikai ügyek
oroszországi intézésének gyakorlatában

A külpolitika felértékelődése Oroszországban a 17–18. század fordulóján – kiemelten az európai külügyeké – elválaszthatatlan I. Péter (Pjotr Alekszejevics Romanov) cár személyétől.¹ A „Nagy”-nak nevezett uralkodót az utókor a modern Oroszország fő letéteményeseként tiszteli, s az orosz történetírás külön szakszavakkal illeti. „Átalakító cár”-nak nevezi (царь-преобразователь), s Oroszország történetét az általa kezdeményezett európaizáló reformok tükrében „Péter előtti”, illetve „Péter utáni” periódusra (допетровский, illetve послепетровский период) osztja.

Újszerű külpolitika, régi szükségből

Ami külpolitikai hozzáállását illeti, a fiatal I. Péternek a személyiségéből is fakadt az elődeihez képest kezdetektől újszerű – dinamikusabb (sőt, offenzív) – fellépése. Kétségkívül erre motiválta továbbá az a körülmény, hogy a 17. század legvégére – gazdasági-politikai és más okokból – elodázhatatlanul napirendre került Oroszország évszázados „török” (délnyugati) és „svéd” (északnyugati) problémájának megoldása.

Az elkövetkező küzdelmes bő negyedszázadot I. Péter török- és svédellenes tevékenysége jellemzi. Míg az előbbi nem hozott országa számára átütő eredményt, az utóbbi teljes sikert eredményezett. I. Péter külpolitikájának három fontos momentumára feltétlenül érdemes emlékeztetni: az azovi hadjáratokra (1695–1696), a nyugat-európai nagy követségre (Великое посольство, 1697–1698), s a „nagy északi háború” győzelmes befejezésére (1721). S míg az „átalakító cár” küzdelmeinek legelején egy külpolitikailag jobbára elszigetelt Oroszországot látunk, a végén már éppen ellenkezőleg, nagy nemzetközi tekintélyt kivívó Oroszország áll előttünk, amely időközben az európai politika meghatározó szereplőjévé vált.

A küzdelmes évtizedek legfontosabb külpolitikai hozadékául – mind Oroszország, mind személy szerint I. Péter vonatkozásában – az 1721. augusztus 30./szeptember 10-én megkötött nystadi békéből következő „státusz”-változást lehet

* A szerző az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem Történelemtudományi Doktori Iskolája (a Magyar Királyság, illetve a Kárpát-medence története 1526–1790 között alprogram) hallgatója (3300 Eger, Eszterházy tér 1., janos.zsemlye@gmail.com).

1 Megkoronázva (tízévesen, mostohabátyjával, V. Ivánnal együtt): 1682. június 25./július 5-én (julián/gregorián naptár szerinti dátumok). 1689–1696-ig tárcsár (соцарь), 1696–1725-ig egyeduralkodó.

kiemelni. Október 22/november 2-án a pétervári Szentháromság-székesegyházban Gavriil Ivanovics Golovkin kancellár ünnepélyes ceremónia keretében proklamálta – a baltikumi orosz területgyarapodást is manifesztálva – az Orosz Birodalom (Российская империя) létrejöttét.² Egyszersmind, a Kormányzó Szenátus (Правительствующий Сенат) és a Szent Szinódus (Святейший Синод) I. Pétert a „Haza Atyja” (Отец Отечества) címmel és a „Nagy” (Великий) jelzővel tisztelte meg, de ami a lényeg: felruházta a cárt – az orosz történelemben először! – az „Összoroszági Császár” (Император Всероссийский) címmel. Amely ettől kezdve I. Péter hivatalos titulusa a nemzetközi szintén.³

Ami a péteri Oroszország külügyeinek intézését illeti a küzdelmes évtizedekben – 1695 és 1717/1718 között –, sajátos „kettős” intézményi gyakorlat alakult ki. Ez magyar vonatkozásban is fontos, hiszen amikor a Rákóczi-szabadságharc idején a fejedelem képviselői – Nedeczky Sándor (1707. szeptember végétől „első követ”) és Thalaba (Talaba) Máté (1708. június végétől „rezidens”) – megkezdték oroszországi diplomáciai szolgálatukat, ez a gyakorlat már javában működött. Intézményi kereteit a IV. Iván cár (1547–1584) által a 16. század közepén alapított Külügyi Hivatal (Посольский приказ),⁴ illetve az I. Péter cár által a 17. század utolsó évtizedében életre hívott Külügyi Utazó Kancellária (Посольская походная канцелярия) együttesen biztosította. A „kettős” gyakorlat tehát részben a régi hivatalnokrendszerhez,⁵ részben egy új kezdeményezéshez kapcsolódott.

A továbbiakban e „kettős” gyakorlat szervezését, működését taglaljuk, a fentebb jelzett periódusban, I. Péter 1716–1718. évi, a külügyek intézését strukturálisan megváltoztató reformjaiig terjedően. Melyek voltak ez idő tájt a Külügyi Hivatal (mint „anyaintézmény”), illetve a Külügyi Utazó Kancellária alapvető, lényegi ismérvei, fő jellemzői?

Külügyi Hivatal

A Külügyi Hivatal középkori eredetű, régi orosz intézmény. Gyökerei a 15. század végére nyúlnak vissza, amikor is a legfőbb törvénykezési szerv, a Bojár Duma (Боярская дума) mellé központilag létrehozták az új, külügyi titkári (посольский дьяк) tisztséget. A posztra kinevezett Duma-rangú (думный), vagyis tanácsbeli hivatalnoknak két alapfeladata volt. Külpolitikai ügyekben referálnia kellett a nagyfejedelemnek (később: cárnak)⁶ és a Bojár Dumának, emellett kapcsolatot kellett

2 Ezt megelőzően, 1547-től: Orosz Cárság (Русское/Российское царство).

3 Az imperátori címet – amely a cári rendszert megdőntő 1917. évi polgári forradalomig az orosz uralkodók titulátúrájának része – az európai hatalmak „fokozatosan” ismerték el. I. Péter életében csak Poroszország, Hollandia (1721), Svédország (1723).

4 A Посольский приказ régebben használatos magyar terminusa: Követségi vagy Külügyi Kormányos (prikáz). A prikázok 17. század végi általános jellemzőire lásd: Niederhauser–Szvák, 2002. 31–32.; Massie, 2014. 27.

5 A korabeli „hivatalnokvilágot” az újabb szakirodalom részletesebben tárgyalja: Шенелёв, 1999; Бабич, 2003; Лебедева, 2019. Az oroszországi ceremoniális vonatkozásokra: Ареева, 2012.

6 A „cár” titulust elsőként IV. Iván vette fel, 1547-ben.

tartania a külföldi követekkel. A külügyi titkár adminisztrációjának bővülésével jött létre a Külügyi Ház (Посольская изба, 1549). Az orosz történetírás hagyományosan ezt a „protohivaltal” tekinti a Külügyi Hivatal elődjének, s alapítását (szimbolikusan) a jelzett évhez köti.⁷

A Külügyi Hivatal a 17. század második felében, I. Alekszej és III. Fjodor cárok⁸ alatt élte „Péter előtti” virágkorát. „Külügyminisztériumként” funkcionált, moszkvai állandó székhellyel. Központi kormányzati szervként ellátta az orosz állam külpolitikai feladatait, s ez idő tájt jelentős kormányzati finanszírozásban részesült. Ez lehetővé tette adminisztrációs apparátusának növelését, ezáltal szakszerűsödött az ügyvitel is, s formálódott a hivatali hierarchia. Már a „zűrzavaros idők” (Смутное время, Смута, 1598–1613) követően kialakították a Külügyi Hivatalban az úgynevezett részlegeket (повытые), amelyek száma a 17. század legvégén hat volt. Ezek a részlegek azoknak az európai és ázsiai országoknak, térségeknek stb. az orosz külpolitikai vonatkozásaival foglalkoztak – csoportokba soroltan, elkülönített ügyvitellel –, amelyek Oroszországgal diplomáciai viszonyt tartottak fenn. Európában a legfontosabbak sorában a Német-római Birodalom, Franciaország, Anglia, Velence, a pápai állam, a német választófejedelmek, Dánia, a Rzeczpospolita, Svédország, Hollandia, Moldva, Havaselve szerepeltek, ideszámítva továbbá az Oszmán Birodalmat.⁹ Az orosz külkapcsolatok fő iránya a „nyugati” Európára mutatott.¹⁰

A Külügyi Hivatal saját levéltárral, könyvtárral rendelkezett, őrizte a hitelesítő pecsétet. Levéltára a vonatkozó, fontos állami iratok elhelyezésére és nyilvántartására szolgált. Könyvgyűjteményében 15–17. századi orosz és külhoni kéziratos és nyomtatott könyvek sorakoztak. E főhivatalban állították össze (1621-től rendszeresen) a *Вестму-Куранты* elnevezés alatt ismert (állandó címmel nem rendelkező) kéziratos „újságot”, amely a külföldi (nyugat-európai) sajtó oroszra lefordított híreit, beszámolóit tartalmazta.¹¹ A „sajtószemle”-kiadványt a cár és a fő kormányzati tisztségviselők tájékoztatására készítette a külügyi hivatali fordítókból, másolókból, „lektorokból” álló kollektíva (курантельщики). A külföldi lapokból lefordított anyagok túlnyomó része (65 százalék) német, kisebb része (25 százalék) holland és svéd, a fennmaradó hányad (10 százalék) pedig lengyel, dán, angol, görög, francia, latin nyelvű forrásokból származott.¹² A Külügyi Hivatal tehát „információs központként” is szolgált a központi apparátus számára. Egyszersmind „ideológiai centrum” gyanánt is tekinthető – itt született meg annak gondolata, hogy Oroszország törté-

7 Részletesebben erről: Белокуров, 1906. 21–26.; Вахрамеева, 2010. 30.

8 I. Péter apja és idősebb mostohabátyja. Uralkodtak 1645 és 1682 között.

9 Похлёбкин, 1992. 72–74.

10 Szemléletesen mutatja ezt, hogy például a 17. században a Külügyi Hivatal lengyel vonatkozású iratanyaga (az előző századhoz viszonyítva) kilencszerezése, a svéd vonatkozású tizenhatszerezése nőtt, míg például a nogaji vonatkozású ötödére csökkent. Вö. Рогожин, 2003. 28.

11 A külföldi (nyugat-európai) sajtó 17. századi és 18. század eleji oroszországi „szemléjéről” részletesen: Шамин, 2011. 74–145.

12 17. századra vonatkozó „átlag”-adatok, de a tendenciát jól mutatják. Вахрамеева, 2010. 33.

netéről munkák íróssanak, s azok az orosz államnak és uralkodójának nagyságát, erejét, nemzetközi tekintélyét tükrözzék.¹³

A 17. század folyamán Oroszországban megfordult tudós vagy tanult külföldiek – köztük a német anyanyelvű Adam Olearius, Augustin Meyerberg, Jacob Reutenfels, Johann Georg Korb, a horvát Juraj Križanić, a holland Nicolaes Witsen, a cseh Jiří David, az angol Samuel Collins – értékes feljegyzéseket készítettek a Külügyi Hivatalról.¹⁴ E hivatal történetének egyik legfontosabb forrása mindazonáltal Grigorij Karpovics Kotosihin 1666-ban írt munkája: *Oroszországról Alekszej Mihajlovics uralkodása idején*,¹⁵ amely az 1660-as évek közepéről informál. A szerző ekkortájt írnokként állt a Külügyi Hivatal alkalmazásában, működését belülről is ismerte. Alábbi leírása néhány általánosabb információt nyújt a Külügyi Hivatal akkori „profiljáról”, a hivatali alkalmazottakról, feladataikról:

„Követségi Prikáz; abban ül pedig a Duma-rangú titkár, meg két titkár,¹⁶ 14 fő beosztott írnok. Ismertek pedig eme Prikázban az összes környező ország ügyei, a külhoni követeket mind fogadják, mind útra bocsátják; ugyanígy, az orosz követeket és küldötteket és hírvivőket – amely országba menniük kell – küldik, s ugyan-ebből a Prikázból bocsátják útra őket; fordításra és tolmácsolásra van pedig latin, svéd, német, görög, lengyel, tatár, s más nyelveknek fordítója 50, tolmács 70 fő. Megtörténik pedig, hogy ama fordítóknak Moszkvában mindennap munkájuk van, midőn a környező országok mindenféle ügyei előkerülnek; azonkívül régi leveleket és könyveket parancsolnak nekik lefordítani próbaképpen, kik mily fordításra jók, aszerint kapják javadalmazásukat; s a Prikázban ülven fordítanak (...). Jár pedig nekik a cártól évi javadalmazás: a fordítóknak 100 és 80 és 60 és 50 rubel fejenként, személytől függően; a tolmácsoknak 40 és 30 és 20 és 15 és kevesebb rubel, személytől függően; (...). S ugyancsak ők, a tolmácsok, éjjelüket-nappalukat a Prikázban töltik, 10 fő naponta, ügyek után járnak, küldöttségbe indítják őket mindenfelé; midőn megérkeznek Moszkvába a környező országok követei, őket rendelik ki tolmácsolni és étel-italról gondoskodni. Tudomással vannak pedig eme Prikázban a Moszkvai és az összes országból érkezett külföldi kereskedő, s mindenféle rangú¹⁷ emberekről (...). S eme Prikázba az egész Moszkvai Államból (...) pénzt gyűjtenek a foglyok kiváltására, akik a Krímben és Törökföldön vannak (...); és összegyűlik (...) másfél százezer rubel egy évben (...). S eme Prikázban vannak a pecsétek; a nagy állami, amellyel az okiratokat pecsételik, melyeket a környező országokba küldenek; a másik, amellyel a különféle rangú embereknek adott votcsinák díszes birtokleveleit pecsételik; ugyanezzel a pecséttel pecsételik a krími kánnak és a kalmüköknek szóló okiratokat.”¹⁸

13 Bővebben erről: Шамин, 2011. 3–10.; Рогожин, 2003. 38–39.

14 Vö. Беляков, 2017. 244–253.

15 *О России в царствование Алексея Михайловича*.

16 A tanácsbeli (Bojár Duma-beli) karokhoz tartozó (чины думные), illetve nem tartozó tisztviselők.

17 Hivatalos beosztás („rang”) értelemben. Polgári, katonai, vagy udvari szolgálatban.

18 „Посолойской Приказ; в нем сидит думной дьяк, да два дьяка, подьячих 14 человек. А ведомы в том Приказе дела всех окрестных государств, и послов чужеземских принимают и отпуск им бывает; Также и Руских послов и посланников и гонцов посылают в которое государство прилучится, отпуск им бывает ис того ж Приказу; да для переводу и толмачества переводчиков Латинского, Свейского, Немецкого, Греческого, Полского, Татарского, и иных языков, с 50 человек, толмачей с 70 человек. А бывает тем переводчиком на Москве работа по вся дни, когда прилучатца из

Kotosihin idézett leírásából is kitetszik, hogy a Külügyi Hivatal szolgálattevői Duma-rangúak vagy nem Duma-rangúak lehettek. Előbbiek bojárok (бояре), belső szolgálók (окольные), tanácsbeli udvaroncok (думные дворяне), titkárok (думные дьяки); jellemzően nem Duma-rangúak voltak a beosztott írnokok (подьячие), fordítók (переводчики), tolmácsok (толмачи), az iratok „külsínéért” felelős „aranyírók” (золотописцы), s egyéb – állandó vagy ideiglenes munkát végző – hivatali alkalmazottak.¹⁹ Valamennyiüket kötelezte hivatali esküjük, a Külügyi Hivatalban szolgálatot teljesíteni pedig presztízst jelentett.

A hivatalnoki kar gerincét – a belső hierarchiában felső pozíciót elfoglaló – írnoki, fordítói és tolmácsi gárda képezte. A személyi állománya uralkodói jóváhagyással került a betöltött posztra, kérvényezés vagy legfelsőbb rendelkezés (kijelölés) alapján (назначение по челобитью/по приказу). Mindez megfelelő előképzettséget igényelt, a gondos kiválasztásra pedig sikeres alkalmassági vizsga (экзамен на пригодность) után került sor. A diplomáciai dokumentálás letéteményesei elsősorban a szabatos ügyviteli nyelvezettel, akkurátus kézírással rendelkező írnokok voltak.²⁰

A Külügyi Hivatal vezetői, előjárói posztját (начальник Посольского приказа) mindenkor Duma-rangú (esetenként bojárnemzetiségből való) személy (titkár) töltötte be.²¹ A derékhadat a már említett (beosztott) írnokok adták. Állományuk osztályszerűen tagolódott, életkor és munkatapasztalat alapján. Rendszerint az „öregek” (старые подьячие) álltak a részlegek élén, irányítva a fordítói-tolmácsi munkát, felügyelve a külföldiekkel kapcsolatos ügyeket, például a diplomáciai levelezést. A „középsők” és „ifjak” (средние подьячие, молодые подьячие) általános feladatai közé tartozott jelentéseket készíteni az aktuális eseményekről, a másolási munkákat elvégezni. Az úgynevezett „szolgálatban nem állók” (неверстанные подьячие) – köztük nem kevesen a Külügyi Hivatalban dolgozók hasonló pályára vágyó fiai – javadalmazás nélkül, gyakornokként (практиканты, новеньки) igye-

окрестных государств всякие дела: также старые письма и книги для испытания велят им переводити, кто каков к переводу добр, и по тому и жалование им даётся; а переводят сидячи в Приказе (...). А даётся им царское жалование годовое: переводчиком рублей по 100 и по 80 и по 60 и по 50, смотря по человеку; толмачем рублей по 40 и по 30 и по 20 и по 15 и меньше, смотря по человеку; (...). Да они ж толмачи днюют и начуют в Приказе, человек по 10 в сутки, и за делами ходят и в посылки посылаются во всякие; да они ж, как на Москве бывают окрестных государств послы, бывают приставлены для толмачества и кормового и питейного збору. Да в том же Приказе ведомы Московские и приезжие иноземцы всех государств торговые и всяких чинов люди (...). Да в тот же Приказ со всего Московского государства (...) собираются денги пленным на окуп, которые бывают в Крыму и в Турецкой земле (...); и соберётся (...) с полтора-тысяч рублей в год (...). Да в том же Приказе ведомы печати; большая государственная, которою печатают грамоты, что посылают во окрестные государства; другая, что печатают грамоты жаловальные на вотчины всяких чинов людям; тою ж печатью печатают грамоты к Крымскому хану и к Калмыкам (...).” Котошихин, 1884. 96–98.

19 Kljucsevskij, 2009. 55.; Беляков, 2017. 219–220.

20 Белокуров, 1906. 55.; Рогожин, 2003. 40–42.

21 A 17. század utolsó harmadától a 18. század első évtizedének végéig vonatkozóan: Белокуров, 1906. 112–115. Ugyanerre az időszakra (további beosztottakkal is kapcsolatos információkkal): Лисейцев-Рогожин-Эскин, 2015. 135–136.

keztek „betanulni”.²² Az írnokok derékhada bonyolította a mindennapi ügyvitelt, biztosította a vonatkozó rendelkezések, okiratok (указы, инструкции, грамоты) tartalmi kivitelezését. Az írnokok létszáma a 17. század utolsó harmadára 30–35 főben stabilizálódott. Évi javadalmazásuk kategorizáltan alakult, ünnepi (karácsonyi, húsvéti, a cár névnapja alkalmából adott) jutalmakkal kiegészülve, s esetenként egyéb juttatásokkal is.²³

Nélkülözhetetlenek voltak a fordítók és a tolmácsok. A központi kormányzat a 17. századi Oroszországban kapva kapott „bárkin”, aki idegen nyelven értett, főként ha azon írni is tudott, lett légyen hazai alattvaló vagy oroszul is megtanult külföldi kereskedő, fogságba került személy stb. A fordítói vagy tolmácsi posztra történő kinevezés feltételeként az aspiránsnak szóban és írásban teljesítenie kellett (egy vagy több nyelvből) egy hivatali „nyelvvizsgát” (проверка на знание языка). Ezt a „korelnök” fordítók szervezték, az aspiránsnak pedig pontos, tömör, világos nyelvi kifejezőmódokkal (точность, сжатость, ясность) kellett élnie.

A Külügyi Hivatal fordítóinak nyelvtudása – a klasszikus (ó)görög és latin nyelvek mellett – felölelte többek között a lengyel, holland, francia, angol, svéd, dán, olasz, „vlach” (román), illetve természetesen a német nyelvet, különbséget téve az úgynevezett „császári” („ausztriai”) és az alnémet („plattdeutsch”) között. Igen lényeges volt továbbá bizonyos ázsiai beszélt nyelvek ismerete, kiemelten a töröké.²⁴

A fordítók főként írásbeli feladatokat teljesítettek, ezért alkalmazásuk egyik alapkövetelménye – eltérően a tolmácsoktól – a kiváló íráskészség volt. Elkészítették a különböző idegen nyelvű iratok orosz nyelvű, írásos fordításait; ellenőrizték az orosz nyelvű szerződések (договоры, трактаты) szövegeinek azonosságát azok idegen nyelvű – a másik szerződő fél (felek) nyelvén készült, vagy más (például latin) nyelvű – verziójával. A tolmácsok diplomáciai alapfeladata az „élőszavas” kommunikáció volt. Leggyakrabban lengyel, német, francia, olasz, latin, török és tatár nyelveken kellett megszólalniuk. Tolmácsi szolgálatot láttak el a hadseregben, esetenként felvigyázói feladatokat a hivatalban (приказные приставы). A fordítók száma a 17. század második felétől reálisan 20–25, a tolmácsoké 40–60 főre tehető; évi javadalmazásuk ugyancsak kategorizáltan alakult, további juttatásokkal kiegészülve.²⁵

A Külügyi Hivatal írnoki, fordítói és tolmácsi gárdájának tagjai gyakran kaptak valamilyen küldötti megbízatást. Hírvivőként, cári rendelkezések kézbesítőiként (гонцы, посланцы) szerepeltek belföldön. Igazi „privilegiumnak” azonban a külföldi kiküldetések (посылки) számítottak. Ezeket különböző minőségben – cári küldött, követ, követi kíséret tagja (царский посланник, посол, член посольской свиты) – teljesítették. Az efféle megbízatások – elsősorban az európai kapcsolatok bővülése révén – szaporodtak. A megbízottak megismerkedtek a „nyugati” kultúrával, életmóddal, mindenekelőtt a szomszédos Rzeczpospolita, illetőleg Svédországgal.

22 Похлёбкин, 1992. 71–72.

23 Ключевский, 1989. 186–188.; Рогожин, 2003. 44–46., 53.; Лисейцев–Рогожин–Эскин, 2015. 132–133. Az általános ügyvitelről összefoglalóan: Ахметжанова, 2014. 221–222.

24 Похлёбкин, 1992. 74–75.; Ахметжанова, 2014. 222.

25 Белокуров, 1906. 50., 54–56.; Рогожин, 2003. 41., 46–47.; Беляков, 2017. 148–149., 219–220., 223.

révén.²⁶ Egy-egy sikeres misszió fizetésemeléssel, újabb megbízásokkal, presztízs-növekedéssel járt. Jellemző a Külügyi Hivatalban uralkodó fegyelemre, hogy itt volt a legkisebb a fluktuáció (s legmagasabb az állami javadalmazás). Az írnokok a Kitajgorodban, a fordítók és tolmácsok a Zemljanoj gorodban laktak.²⁷

A Külügyi Hivatal vezetését – a századforduló előtti évtizedtől fennállásáig – öt jelentős személyiség látta el a cár megbízásából. Név szerint: Jemljan Ignatyevics Ukrainev (1689–1697), az orosz külpolitika „nagy öregje”; Lev Kirillovics Nariskin (1697–1699), I. Péter nagybátyja; Fjodor Alekszejevics Golovin (1700–1706), akinek kinevezésére már Oroszország svédellenes koalíciós szerződéseinek megkötése után, de még háborúba lépése előtt került sor;²⁸ Pjotr Pavlovics Safirov (1706–1708), aki Golovin titkos (belső) titkáráként (тайный секретарь) dolgozott, s akire ezért Golovin halála után – mint a hivatal „második emberére” – a cár rábízta (elnökké kinevezése nélkül) a gyakorlati teendők irányítását, neki (és társainak) címezvén a Külügyi Hivatalba küldött cári leveleket, ukázokat;²⁹ végül Gavriil Ivanovics Golovkin (1708–1717), aki 1706-ban kancellári kinevezést kapott. Az 1708. évi „kádercserével” a Külügyi Hivatal élén a kancellár – aki ekkor nem túl sok diplomáciai (és idegen nyelvi) tapasztalattal rendelkezett – a hivatali előjárója lett a külügyekben „öreg róka” (több nyelven értő) Safirovnak. Az oroszországi angol követ, Charles Whitworth éles szemmel észre is vette, hogy a külföldi követek szívesebben érintkeznek Safirovval, s „az összes külügyi dolog okvetlenül az ő kezén megy keresztül”.³⁰ (Safirov 1709-ben alkancellári kinevezést kapott.)

Összegzőként megállapíthatjuk, hogy a Külügyi Hivatal kompetenciájába szerteágazó diplomáciai feladatok tartoztak: a diplomáciai levelezés, tárgyalások szervezése, szerződések előkészítése; az orosz követek, követségek külföldre küldésének koordinálása (hivatalos eljárás), a cári instrukciók formába öntése; a külföldi rezidensek cár mellé akkreditálásának bonyolítása (a külföldi követek, követségek továbbra is Moszkvába mentek, akkreditációra csak a cár engedélyével, jelenlétében kerülhetett sor!), követségek fogadása és elhelyezése, protokolláris feladatok ellátása; adminisztrálás. A Külügyi Hivatal illetékessége kiterjedt emellett az Oroszországban tartózkodó külföldi alattvalókkal kapcsolatos valamennyi kérdésre, ügyre.

Az állandó vagy ideiglenes diplomáciai képviselőket teljes meghatalmazású vagy rendkívüli követek, megbízott küldöttek, ügyvivők stb. biztosították ez idő tájt Európában.³¹ Nedeczky és Thalaba követsége idején (1707–1711 között) a bécsi

26 Рогожин, 2003. 40–42., 50–53.; Вахрамеева, 2010. 33.

27 Беляков, 2017. 258. Az említett „gorod”-ok ma Moszkva történelmi városrészei.

28 I. Péter először V. Keresztély dán királlyal szerződött Moszkvában 1699. augusztus 24./szeptember 4-én, majd II. Ágosttal (lengyel király) szász választófejedelemi minőségében Preobrazsenszkojében, november 11./21-én. Ezután az új dán királlyal, IV. Friggyessel november 26./december 7-én megújította a korábbi orosz–dán megállapodást. *Письма*, т. 1. 1887. 295–302., 304–310., 317–318. Oroszország 1700. augusztus 19./30-án hirdette ki a Svédország elleni háborút, és I. Péter augusztus 22./szeptember 2-án megindult csapataival a baltikumi svéd kulcserőd, Narva ellen. Narva: város a mai Észtország északi részén.

29 Vö. Базарова, 2011. 7.

30 Whitworth, 1988. 76.

31 Oroszországi vonatkozásaira lásd: Ареева, 2019. 40–46.

udvar Otto Anton Pleyert „állomásoztatta” Oroszországban (1696-tól ügyvivő, 1711-től rezidens), majd pedig Wilhelm Heinrich von Wilczek (Welczek) rendkívüli követet (1709–1711/1712) delegálták a „két fővárosba” (Moszkva, Szentpétervár). A Habsburg Monarchiában (Bécsben) Heinrich von Huyssen (1705–1708), illetve Johann Christoph von Urbich (1707–1712) képviselték I. Pétert megbízott, illetve teljes meghatalmazású követként.

Külügyi Utazó Kancellária

A Külügyi Hivatal bázisán jött létre – az állandó székhellyel nem rendelkező – péteri Külügyi Utazó Kancellária (Посольская походная канцелярия). Létrehozása a cár külpolitikai aktivizálódásával állt összefüggésben. Ami magát az elnevezését illeti, orosz terminusának második jelzője (походная) a többjelentésű поход főnévből származik. Ennek a többjelentésű szónak esetünkben a katonai vonatkozása releváns. Ezen belül, jelentheti csapatok vagy hajóhad mozgását (kiterjedt vagy korlátozott katonai műveletek céljából), magukat a harci cselekményeket, vagy jelenthet egyszerűen hadjáratot. A поход szó feltűnik továbbá egy nagyon régi kifejezésben: в походе. Ez a kifejezés arra utal, hogy az állam vezetője bármilyen indokkal elhagyta a fővárost,³² vagyis: „úton van”. I. Péter vonatkozásában ez klasszikusan a „nagy északi háborúval” összefüggésben történt. Kézenfekvőnek tűnne ennek alapján a походная jelzőt egyszerűen „tábori”-ként értelmezni. Mégis helyesebb „utazó”-nak definiálni, mert nem speciálisan katonai hivatalról van szó, és helyváltoztatásai sem estek egybe folytonosan a csapatok táborhelyeivel. Az orosz elnevezés harmadik tagját (канцелярия) orosz nyelvű források a 17. század első harmadától (1633) említik először, mint latin átvételt, lengyel közvetítéssel.³³ Használata I. Péter uralkodásától ment át a hivatali nyelvbe és a közbeszédbe, értvén alatta a valamely állami hivatal levelezését és ügyvitelét intéző szolgálattevők körét, s a munkájuk céljára kijelölt helyiséget („iroda”).

Az „utazó kancellária”, mint fogalom és realitás, annyiban nem volt új, hogy a cárok – elhagyván az állam központját (a fővárost) – I. Péter előtt is magukkal vitték közeli (bojár) tanácsosait (ближние советники).³⁴ Formálisan ezt a tradíciót követte I. Péter is. Míg azonban a „Péter előtti” időszak uralkodói nem gyakran távoztak Moszkvából, I. Péter távollétei úgyszólván gyakorlattá váltak.

A Külügyi Hivatalt I. Péter is csupán megörökölte, a Külügyi Utazó Kancellária azonban, megvalósult formájában, a saját találmánya. Kiformálódásának időszaka az azovi hadjáratok és a „nagy északi háború” kezdete közötti periódus. „Prototípusának” az a stáb tekinthető, amelyet I. Péter az első azovi hadjárata (1695. február–november) alkalmával hívott életre. Ekkor „azovi szolgálatokba” (в „Азовские службы”) rendelte a Külügyi Hivatal néhány szolgálattevőjét, név

³² Турилова, 2018. 241.; Севостьянов, 2020. 104.

³³ Vasmer, 1953. 520.

³⁴ Ключевский, 1883. 421.

szerint Sztjepan Csizsinszkij fordítót, Mihajla Larionov, Lev Volkov és Ivan Menysoj írnokokat.³⁵ Az első azovi hadjárat és a „nagy északi háború” kezdete közötti időben a „stáb” (Külügyi Hivatalból átemelt) személyi állományát I. Péter hol kibővítette, hol feloszlatta, hol ismét stábot alakított. A „stáb” tehát mintegy a Külügyi Hivatal „mobil fiókhivatalaként” jött létre.³⁶

A Külügyi Utazó Kancelláriának annyiban megvan a hasonlósága a Külügyi Hivatallal (részben az elnevezése is mutatja), hogy nem merőben eltérő kérdéskörrel foglalkozott. A Külügyi Utazó Kancellária azonban (az első tíz évében) állandó jelleggel a cár – vagy később Golovkin kancellár, a cár „jobbkeze” – mellett tartózkodott, vele együtt mozgott. Életre hívásával I. Péter az azonnali reagálást, döntést igénylő külpolitikai ügyek intézését kívánta magához vonni. A gyakorlat alakította ki „működési szabályzatát”, írásba foglalásáról nem tudunk. A Külügyi Utazó Kancelláriához irányították át a külföldi követek, megbízottak, udvarok leveleit, okiratait is. Diplomáciai levelezésének biztonságosabbá tétele céljából (az általános európai gyakorlatnak megfelelően) speciális számábécéket (цифрные азбуки) dolgoztak ki. A sifírozás és a desifírozás a fordítók dolga volt, s ők juttatták el a titkosított ábécét is a („belső”, orosz) korrespondenciában érintett személyeknek (személyesen, futár vagy hivatali posta révén).³⁷ A Moszkvába érkező külhoni követeket, követségeket alkalmasint a Külügyi Hivatal emberei kísérték a Külügyi Utazó Kancelláriához.

Amikor 1700 tavaszán – mint fentebb szó esett róla – Golovin a Külügyi Hivatal élére került, egyben a Külügyi Kancellária előjáró elnöke (Посольской канцелярии начальный президент) is lett.³⁸ I. Péter elrendelte továbbá: „A mostani 1700. esztendőben, a Fenséges Nagy Cár szolgálatában legyenek a svéd városok alatt: a Külügyi Hivatal[ból] – Mihail Rodosztamov titkár. Fordítók: Pjotr Safirov – német és holland nyelveké, Luka Sukovszkij – latiné és lengyelé. Írnokok: az öreg Anyiszim Scsukin, a középsők és az ifjak közül: Nyikifor Ivanov, Vaszilij Sztjepanov, Lev Volkov, Ivan Jurjev, Ilja Nyikiforov, Grigorij Bogdanov. Tolmács: Ivan Kropotkin.”³⁹

1706 nyarán a cár Safirovra bízta a Külügyi Hivatal gyakorlati vezetését, ám a Külügyi Utazó Kancelláriáét (egyidejűleg) mégsem. Ennek élére már ekkor Golovkint állította,⁴⁰ aki e minőségében hamarosan a Külügyi Kancellária első minisztere (Посольской канцелярии первый министр) titulust kapta.⁴¹ Hivatalát az intéz-

35 Турилова, 2018. 241.

36 Van olyan vélekedés, hogy a „nagy északi háborút” megelőzően Nyikita Mojszejevics Zotov, a cár első tanítója – 1683–1692 között Duma-rangú titkár, majd a 18. század első éveiben a Bojár Duma Belső Kancelláriájának vezetője – e „stáb” vezetőjének is tekintendő. Vö. Турилова, 2018. 241. Lásd még: Брокгауз–Ефрон, 1894. 688.

37 Базарова, 2011. 42–43., 54. 40. jegyz.

38 Похлёбкин, 1992. 82.

39 „В нынешнем 1700 г. быть на Свое Великого Царя службе, под Свейскими городами: Посольского приказу – Дьяку Михаилу Родостамову. Переводчикам: немецкого, голландского языка – Петру Шафирову, латинского, польского – Луке Шуковскому. Подьячим: старому Анисиму Щукину, средней статьи и молодым: Никифору Иванову, Василию Степанову, Льву Волкову, Ивану Юрьеву, Илье Никифорову, Григорью Богданову. Толмачу Ивану Кропоткину”. Idézi: Севостьянов, 2020. 104. 2. jegyz.

40 Vagyis két évvel korábban, mielőtt a Külügyi Hivatal vezetését is átvette.

41 Похлёбкин, 1992. 82.

mény fennállásáig mindvégig ellátta.⁴² Safirovot külön cári levél utasította, milyen „szolgálati utat” kell követnie ezentúl: „A seregbe írj Golofkin úrnak, mert irányítása alá rendeltük az utazó kancelláriát, ide pedig [személyesen a cári felségnek] a szükséges ügyeken kívül, írni nem kell, mert kevés időnk van.”⁴³ Maga Golovkin is kénytelen volt megpirongatni a vonakodó (inkább közvetlenül a cárral korrespondeálni kívánó) Safirovot: „megparancsolták [önnek] (...) hogy nekem írjon”.⁴⁴

A „nagy északi háború” első éveiben a cár mobilitása tetőfokára hágott, s az addig jobbára ideiglenes jellegű Külügyi Utazó Kancellária „stabilizálódni” kezdett.⁴⁵ I. Péter emlékezetes, 1702. évi nyári arhangelszki útja során, például, külön is kiemelték e különleges hivatalt.⁴⁶ Néhány ekkori adalék fényt vet belső életére. A Külügyi Hivatal kézbesítette a Külügyi Utazó Kancelláriának „az ügyek intézésére (...) ama [svéd] hadjáratra az előző hadjáratok 7 áll. [állami] pecsétjét”.⁴⁷ Küldött továbbá a külföldre írandó levelek, okiratok céljára pergameneket, írópapírt, íráshoz folyékony aranyat és több vödör tintát, pecsétviaszt, viaszgyertyákat, faggyúgyertyák százait, postazsákok számára lenvásznat, ládákat stb.⁴⁸

További források tájékoztatnak egy-egy adott évben a különböző beosztásban szolgálatot tévő személyekről, tartózkodási helyeikről, a hivatali kiadásokról, a konkrét megbízásokról stb. Személyi állománya 1705. évi adatok szerint: 1 „titkos titkár”, 2 fordító, 2 írnok (a Kisoroszországi prikázból), egy Vaszilij Sztjepanov nevű „öreg”, illetve 3 „ifjú” írnok. (Ugyanebben az évben a Külügyi Hivatalban 1 „titkos titkár”, 4 titkár, 29 írnok, 21 fordító, 24 tolmács, 3 aranyíró, s további tíz egyéb alkalmazott teljesített szolgálatot.)⁴⁹ I. Péter poltavai diadala (1709. június 27./július 8.) idején a személyi állományt David Baheraht, Moisiej Arszenyev fordítók, Dmitrij Parfenyev, Vaszilij Parfenyev, Szavva Ternovszkij, Fjodor Protopopov, Luka Mazolevskij, Vaszilij Belouszov, Vaszilij Szohinszkij, Grigorij Bogdanov, Andrej Pavlov, Tyimofej Hohlov írnokok, valamint két tolmács alkotta.⁵⁰

Ami a Külügyi Utazó Kancellária mobilitását illeti, vegyük példaként az 1707. évet, amelyben az I. Péter kezdeményezte varsói orosz–magyar szerződés is megszületett. Kalauzul szolgál a „nagy északi háború” éveinek és az azt közvetlenül

42 1706. július 22/augusztus 2. – 1717. december 4/15.

43 „В армию пиши к господину Голофкину, понеже походная канцелярия ему вручена, а сюды, кроме нужных дел, писать не надлежит, ибо времени нам мало есть.” I. Péter P. P. Safirovnak. Szent-pétervár, 1706. szeptember 22/október 3-án. Idézi: Базарова, 2011. 7. A teljes levelet lásd: *Письма*, т. 4/1. 1900. 380.

44 „...повелено (...) вам описыватца ко мне”. G. I. Golovkin P. P. Safirovnak. 1706. október 22/november 2-án. Idézi: Сепов, 2008. 93., 111. 28. jegyz.

45 Olga Vlagyimirovna Lebegyeva moszkvai történész nő felhívja a figyelmet: az orosz történetírás nem egységes abban a kérdésben, hogy mikortól tekinthető „ténylegesen” létező, funkcionáló hivatalnak a Külügyi Utazó Kancellária. A nem vitán felül álló többségi álláspont ezt tisztán a „nagy északi háború” kezdetéhez (1700) köti, azon az alapon, hogy az tette szükségessé folyamatos működését. Лебедева, 2019. 150–151.

46 *Очерк*, 1902. 35–36.

47 „Для дел послано в тот поход – 7 гос. Печатей от прежних походов”. Idézi: Севостьянов, 2020. 105. 1. jegyz.

48 Севостьянов, 2020. 105.

49 *Очерк*, 1902. 36., 38. „Titkos titkár”-ként mindkét esetben Safirovot említik.

50 Севостьянов, 2020. 107. 4–14. jegyz.

megelőző esztendőknek egyik alapvető orosz forrása, a *Zsurnál*, avagy naponkénti feljegyzések a *boldog és örök emlékezetű uralkodótól*, Nagy Péter császártól, az 1698. évtől egészen a *nystadi béke megkötéséig*.⁵¹ E forrás alapján az 1707. január 1. és december 31. közötti időszakban⁵² I. Péter a következő rzczpospolitabeli és oroszországi helyszíneken tartózkodott (a korabeli, forrásban szereplő orosz névalakokkal jelölve): Zsolkva, Dubna, Lublin, Jakubovicsi, Kazimer, Varsava, Vengrovo, Tyikotyiny, Grodno, Vilna, Merecs, Polock, Nyevl, Luki Velikija, Novgorod, Sljutyen-burg, Petyerburg, Moszkva.⁵³ Egy-egy helyszínen a cár – feladataitól, céljától függően – huzamosabban (akár több héten vagy hónapon át) vagy csupán rövidebb ideig (egy-két napig) tartózkodott. A „napenkénti feljegyzésekben” nincs külön utalás arra, hogy a Külügyi Utazó Kancellária minden egyes tartózkodási helyére elkísérte-e az uralkodót (például ha csapatszemlére indult, vagy ha egyéb okból rövidebb – szárazföldi vagy folyami – útra kelt, majd előző tartózkodási helyére tért vissza). Ahol nagy horderejű külügyi jellegű döntések voltak napirenden (például Zsolkva, Lublin, Varsava, Grodno stb.), ott a Külügyi Utazó Kancellária jelenléte aligha vonható kétségbe.

Állításunkat, Zsolkva⁵⁴ példáján, közvetett források segítségével tudjuk igazolni. A város – a „nagy északi háborúval” összefüggésében – 1706. december 28./1707. január 8. és 1707. április 30./május 11. között szolgált a cár (és fő tábornokai, s „miniszterei”, lengyel szenátorok stb.) „ideiglenes” központjául.⁵⁵ Zsolkva fontos magyar vonatkozása, hogy itt állították ki a II. Rákóczi Ferenchez küldött cári követ, David Ivanovics Korbe (David Corbea) követi utasítását 1707. április 21./május 2-án. Az egyik közvetett forrásunk az idézett, 1700. évi ukáz, amelyben egy bizonyos Ivan Jurjev neve is szerepel. Ő ugyanaz az írnok, akit egy másik forrásunk szintén név szerint említ, mint aki közreműködött a Korbe számára kiállított követi utasítás tisztázásában.⁵⁶ Ivan Jurjev tehát egyike azoknak, akiket I. Péter 1700. évi ukáza a Külügyi Hivatalból a cár melletti közvetlen adminisztratív szolgálatba emelt át – további tíz (szintén néven nevezett) hivatalnokkal (titkár, írnokok, tolmácsok, fordítók) együtt –, a Külügyi Utazó Kancellária állományába sorolva őket. Úgy tűnik, hogy a jelen lévő „utazó kancellária” hivatalnokai bonyolították a cár belső korrespondenciáját is, e levelek viszont nem feltétlenül voltak külpolitikai vonatkozásúak.⁵⁷

A Külügyi Utazó Kancellária mozgása vonatkozásában idézzük fel Fjodor Szenyjukovnak, a Külügyi Hivatalból átirányított írnoknak az illetményemelési ügyét is. Az indítványban, amelyben érdemeit taglalták, többek között megemlégették:

51 Журнал или Поденная записка, блаженныя и вечнодостойныя памяти государя императора Петра Великаго с 1698 года, даже до заключения Нейштатскаго мира.

52 A gregorián naptár szerint.

53 Журнал, 1770. 157–162.

54 Zsolkva (or.), Zsovkva (ukr.), Żółkiew (lengy.): város a mai Ukrajna nyugati területén.

55 Журнал, 1770. 157.

56 Письма, т. 5. 1907. 595.

57 Az 1707. évből lásd például I. Péter Fjodor Jurjevics Romodanovszkijnak írt leveleit Zsolkváról (január 8., 25., február 4., 5., március 30., április 25., 27.), Lublinból (május 23., június 9., 13., 21., július 6.), Varsóból (augusztus 18.), Perepecsből (szeptember 9.), Vilnából (szeptember 24., október 7.). XXVII–XLIV. sz. levelek. Uo. 648–654.

„Ugyanazon 1707. esztendőben a lengyelországi hadjáratban volt, a Külügyi Utazó Kancelláriánál. (...) a Szemjonovszkojei Ezred századosával, Pjotr Lodizsenszkijel a valachiai határon volt, vlachok toborzása végett. A mostani 1709. esztendőben pedig, ő, Fjodor Szenyjukov, a Külügyi Utazó Kancelláriánál volt Voronyezsben és Poltava alatt.”⁵⁸

A Külügyi Utazó Kancellária „stacionáriussá” válása gyors léptekben haladt előre. Elnevezéséből kikopott a második jelző (utazó – походная), 1709-től egyszerűen csak Külügyi Kancelláriának (Посольская канцелярия) kezdték nevezni.⁵⁹ Állandó székhelyet kapott a svéd fenyegetéstől megszabadult, új fővárosban, Péterváron (alapítása: 1703). 1710 végétől itt kezdett berendezkedni az egész külpolitikai adminisztráció. A Külügyi Hivatal 1711–1712. évi kimutatása szerint személyi állományát 1712-ben 21 fordító és 30 írnok alkotta, s többségüket ekkorra már Pétervárra irányították át (köztük például Ivan Jurjev, Ivan Klisin, Borisz Karcovij, Szemjon Szeleznyov, Szemjon Szmirnov, Ivan Nyebogatij, Ivan Nyesztjerov írnokat).⁶⁰ Ugyanitt helyezték el az iratanyagot, beleértve a Külügyi Hivatalét is.

Összegzésül megállapíthatjuk, hogy a Külügyi Utazó Kancellária fő feladata a cár halasztást nem tűrő külügyi rendelkezéseinek írásba foglalása, adminisztrálása volt, továbbá a levelezés (többek között „anyaintézményével”, a Külügyi Hivatallal). A Külügyi Utazó Kancellária belső struktúrája lényegében a Külügyi Hivatalét képezte le „kicsiben”: a hivatali (írnoki, fordítói) aprómunkát idősebb-fiatalabb „kancellisták” (старые, молодые канцеляристы) végezték. Napi munkájában ugyanakkor a Külügyi Hivaltól függetlenített ügyvitellel működött. A Külügyi Utazó Kancellária rendelkezett azokkal az erőforrásokkal, amelyek lehetővé tették a külpolitikai – mindenekelőtt a Rzeczpospolitával, Svédországgal és az Oszmán Birodalommal kapcsolatos – kérdések hatékonyabb megoldását „útközben”.

I. Péternek ez az új gyakorlata részben megváltoztatta az állam addigi irányítását. Történelmi perspektívában a Külügyi Utazó Kancellária az oroszországi külügyi szakminisztérium kialakulásához vezető több évszázados folyamatban (16–19. század) egy speciális intézmény volt. Csupán rövid ideig – s már I. Péter uralkodása alatt is átmeneti jelleggel – működött.

A történeti kép teljességéhez tartozik, hogy I. Péter „nagy északi háborúban” aratott stratégiai jelentőségű szárazföldi (poltavai) és tengeri (1714. július 27/ augusztus 7-i ganguti/hangö-uddi) győzelmei utat nyitottak a mélyreható hivatali reformok előtt is. 1716–1718. évi rendeleteivel a cár teljeskörűen átalakította a komplett hivatali szerkezetet Oroszországban.⁶¹ Ennek eredményeként az addigi hivatalok helyén egy alapvetően nyugatias elveken nyugvó, korszerűbb és hatéko-

58 „В том же 1707 г. был он в походе в Польше, при Посольской походной канцелярии. (...) он был с капитаном Семёновского полка Петром Лодыженским на Волошскую границу, для призыву на службу волохов. А в нынешнем 1709 г. был он, Фёдор Сениуков при Посольской походной канцелярии на Воронеже и под Полтавою.” Idézi: Севостьянов, 2020. 106. 5. jegyz.

59 Белокуров, 1906. 96.; Турилова, 2018. 241.

60 Севостьянов, 2020. 107–108., 108. 1., 3., 4. jegyz.; Турилова, 2018. 241.

61 A győzelmektől a rendeletekig tartó, „átmeneti” időszakra lásd: Лебедева, 2019. 155. A kollégiumok (коллегии) rendszeréről bővebben: Varga, 1995. 59–63.

nyabb struktúra jött létre. Az átalakítás során I. Péter megszüntette mind a Külügyi Hivatalt, mind a Külügyi Utazó Kancelláriát (1717–1718). Létrehozták az új, „miniszteriális” jellegű, külpolitikáért felelős központi kormányzati szervet: a Külügyi Kollégiumot (Коллегия иностранных дел). Az átalakítási folyamatot a Külügyi Kollégium szabályzata zárta le (1720).

Forrás- és irodalomjegyzék

1. Kiadott források és szakirodalom

Агеева

2012 Агеева, Ольга Гениевна: *Дипломатический церемониал императорской России, XVIII век*. Москва, 2012.

Ахметжанова

2014 Ахметжанова, Айнаш Ильясовна: Посольский приказ – главное российское ведомство XVI–XVIII вв. In: *Вестник КазНУ. Серия филологическая* [Алматы], 148. (2014) 2. sz. 220–223.

Анисимов

1989 Анисимов, Евгений Викторович: *Время петровских реформ*. Ленинград, 1989.

Бабич

2003 Бабич, Марина Виленовна: *Государственные учреждения XVIII века. Комиссии петровского времени*. Москва, 2003.

Базарова

2011 Базарова, Татьяна Анатольевна: *Походная канцелярия вице-канцлера Петра Павловича Шафирова. Новые источники по истории России эпохи Петра Великого*. Ч. 1. 1706–1713. Санкт-Петербург, 2011.

Белокуров

1906 Белокуров, Сергей Алексеевич: *О посольском приказе*. Москва, 1906.

Беляков

2017 Беляков, Андрей Васильевич: *Служащие Посольского приказа 1645–1682 гг.* Санкт-Петербург, 2017.

Брокгауз–Ефрон

1898 Брокгауз, Фридрих Арнольд – Ефрон, Илья Абрамович: *Энциклопедический словарь*. Т. XXIVa. *Полярные сияния – Прая*. С.-Петербург, 1898.

Donnert

1989 Donnert, Erich: *Peter der Grosse*. Leipzig, 1989.

Kappeler

2022 Kappeler, Andreas: *Russische Geschichte* (8., aktualisierte Auflage). Berlin, 2022.

Kljucsevszkij/Ключевский

1883 Ключевский, Василий Осипович: *Боярская дума древней Руси*. Москва, 1883.

1902 Ключевский, Василий Осипович: *Лекции по русской истории*. Часть вторая. С.-Петербург, 1902.

1904 Ключевский, Василий Осипович: *Сочинения в девяти томах*. Т. 6. *Специальные курсы*. [Методология русской истории. Терминология русской истории. История

сословий в России.] Москва, 1904. http://az.lib.ru/k/kljuchewskij_w_o/text_0360.shtml. [Új kiadás: Москва, 1989.]

2009 Kljucsevszkij, Vaszilij Oszipovics: *Az orosz történelem terminológiája*. Ford.: Kis János. Szerk.: Szvák Gyula. Bp., 2009. (Ruszsztikai könyvek, XXI.)

Котошихин

1884 Котошихин, Григорий Карпович: *О России в царствование Алексея Михайловича*. Санкт-Петербург, 1884.

Лебедева

2019 Лебедева, Ольга Владимировна: *История и эволюция дипломатической службы России*. Москва, 2019.

Лисейцев–Рогожин–Эскин

2015 Лисейцев, Дмитрий Владимирович – Рогожин, Николай Михайлович – Эскин, Юрий Моисеевич: *Приказы Московского государства XVI–XVII вв. Словарь-справочник*. Москва, 2015.

Massie

2014 Massie, Robert Kinloch: *Nagy Péter élete és kora*. Ford.: Szántai Zsolt. Bp., 2014.

Молчанов

1986 Молчанов, Николай Николаевич: *Дипломатия Петра Первого*. Москва, 1986.

Niederhauser–Szvák

2002 Niederhauser Emil – Szvák Gyula: *A Romanovok*. Bp., 2002.

Очерк

1902 *Очерк истории Министерства иностранных дел. 1802–1902*. Санкт-Петербург, 1902.

Письма

1887–1907 *Письма и бумаги императора Петра Великого*. Т. 1. 1688–1701. Т. 4/1–2. 1706. Т. 5. Январь–июнь 1707. С.-Петербург, 1887, 1900, 1907.

Похлёбкин

1992 Похлёбкин, Вильям Васильевич: *Внешняя политика Руси, России и СССР за 1000 лет в именах, датах, фактах*. Выпуск 1. Москва, 1992.

Рогожин

2003 Рогожин, Николай Михайлович: *Посольский приказ. Колыбель российской дипломатии*. Москва, 2003.

Шамин

2011 Шамин, Степан Михайлович: *Куранты XVII столетия. Европейская пресса в России и возникновение русской периодической печати*. Москва–Санкт-Петербург, 2011.

Шепелёв

1999 Шепелёв, Леонид Ефимович: *Чиновный мир России. XVIII – начало XX в.* Санкт-Петербург, 1999.

Севостьянов

2020 Севостьянов, Алексей Сергеевич: *Походные канцелярии и переезд Посольского приказа в Петербург*. In: *Вестник Московского государственного областного университета*. Серия: *История и политические науки*, 2020. 4. sz. 102–114.

Серов

2008 Серов, Дмитрий Олегович: *Администрация Петра I*. Москва, 2008.

Турилова

2018 Турилова, Светлана Леонидовна: Руководство внешней политикой России. In: *История внешней политики России: XVIII век (От Северной войны до войн России против Наполеона)*. Москва, 2018. 241–263.

Вахрамеева

2010 Вахрамеева, Елена Евгеньевна: Посольский приказ в XVII в. Пути европеизации России. In: *Вестник Пермского университета*. Выпуск 2 (14). (2010) 30–36.

Varga

1995 Varga Beáta: I. Péter adminisztratív reformjai a közép- és felsőfokú igazgatásban. In: *Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica*, 99. (1995) 53–64.

Vasmer

1953 Vasmer, Max: *Russisches etymologisches Wörterbuch*. Band 1. Heidelberg, 1953.

Whitworth

1758 Whitworth, Charles: *An Account of Russia as It was in the Year 1710*. Twickenham, 1758.

1988 Уитворт, Чарльз: *О России, какой она была в 1710 году. Россия в начале XVIII века: Сочинение Ч. Уитворта*. Пер.: Беспярых, Юрий Николаевич. Москва–Ленинград, 1988.

Zernack

1981 *Handbuch der Geschichte Russlands*. Band II. 1613–1856. *Vom Randstaat zur Hegemonialmacht*. Hrsg.:v. Zernack, Klaus. Stuttgart, 1981.

Журнал

1770 *Журнал или Поденная записка, блаженные и вечностойные памяти государя императора Петра Великого с 1698 года, даже до заключения Нейштатского мира*. Санктпетербург, 1770.

JÁNOS KONSTANTIN ZSEMLYE

A SPECIAL INSTITUTION IN THE COUNTRY OF TSAR PETER I

THE “FOREIGN AFFAIRS TRAVELING CHANCELLERY”

IN THE PRACTICE OF MANAGING FOREIGN POLICY AFFAIRS IN RUSSIA

The rise of European foreign affairs in Russia at the turn of the 17th and 18th centuries is inseparable from the person of Tsar Peter I. By the very end of the 17th century, for economic-political and other reasons, the solution of Russia's centuries-old „Turkish” and „Swedish” problems was inevitably on the agenda. Between 1695 and 1717/1718, a particular „dual” institutional practice developed in the management of Russia's foreign affairs. This is also important in a Hungarian context, since when the Prince Rákóczi's deputies – Sándor Nedeczky and Máté Thalaba (Talaba) – started their diplomatic service in Russia in 1707–1708, during the Rákóczi War of Independence, this practice was already in full swing. Its institutional framework was provided jointly by the Moscow-based Posolsky Precasse (Посольский приказ, in English-language sources: Ambassadorial Chancellery), founded in the 16th century, and the Pokhodnaya posolskaya cancelyariya (Посольская походная канцелярия, known in today's language “Foreign Affairs Traveling Chancellery”), established by Tsar Peter I in the last decade of the 17th century. This study touches on the name, „prototype” and the general practices of the “Foreign Affairs Traveling Chancellery”, which was set up at the base of the Ambassadorial Chancellery during the years of Great Northern War.

CONTENTS

Areas of Cooperation: Hungary and UN Organisations (Gusztáv Kecskés D.)	173
<i>Studies</i>	
Szabolcs László: The International Launch of the Kodály Method: The International Society for Music Education and Hungarian State Socialist Music Education in the 1960s	177
Veronika Kaszás: Hungary and the United Nations High Commissioner for Refugees: Cooperation at the End of the Cold War	201
Mónika Szente-Varga: Hungarians in the UN Election Observer Mission in Nicaragua	223
István Lakatos: The Human Rights Situation in Hungary in the First Decade of the Kádár Era: International Human Rights Standards – Calculations in Domestic Policy	239
László J. Nagy: Albert Camus, Hungary and the Algerian War in 1956	267
<i>Workshop</i>	
János Konstantin Zsemlye: A Special Institution in the Country of Tsar Peter I: The “Foreign Affairs Traveling Chancellery” in the Practice of Managing Foreign Policy Affairs in Russia	283
<i>Book Reviews</i>	
The Vitality of the Dead in Medieval Societies (Regina Papp)	299
Absolutism as Risk Management (Zsolt Palotás)	303
Hungarian–Latin American Relations at the Beginning of the Cold War (Gábor Gregosits)	308
The Most Famous Hungarian Non-commissioned Officers of the French Foreign Legion (Krisztián Bene)	311

Ára: 900 Ft
Előfizetőknek: 600 Ft

TERJESZTI A MAGYAR POSTA

Előfizethető személyesen a postahelyeken és a kézbesítőknél,
vagy a Központi Hírlap Iroda zöldszáman: 06-80/444-444,
e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu, faxon: 1-303-3440,
vagy levélben a Magyar Posta Zrt. Központi Hírlap Iroda,
Budapest 1008 címen.

Számonként megvásárolható a HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézetében
(1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4.,
telefon: 224-6700/4624, 4626 mellék), illetve a Penna Bölcsész Könyvesboltban
(1053 Budapest, Magyar utca 40., telefon: 06 30/203-1769).

A Világtörténet 2025. évi megjelentetését a Nemzeti Kulturális Alap
és a Magyar Tudományos Akadémia támogatja.

Nemzeti
Kulturális
Alap

MAGYAR
TUDOMÁNYOS
AKADÉMIA

BÖLCSESZETTUDOMÁNYI
KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZET